

HABER-İ VÂHİD ÖZELİNDE İSLAM HUKUKÇULARININ HADİS TARTIŞMALARI

Hadith Debates of Islamic Lawyers in the Specific of Khabar al-Wâhid

ABDULVAHAP ÖZSOY

Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye
Associate Professor, Atatürk University, Faculty of Divinity, Department of Hadith, Erzurum, Turkey

avozsoy@atauni.edu.tr
orcid.org/0000-0001-7408-5519

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Book Review

Geliş Tarihi /Received: 4 Temmuz 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 14 Kasım 2022

Yayın Tarihi/Published: 30 Aralık 2022

ATIF/CITE AS:

Özsoy, Abdulvahap, "Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları Yazar Emrullah Dumlu (İstanbul: Ensar Yayınları, 2021)", Hitit İlahiyat Dergisi, (Aralık/December 2022) 21/2. 1533-1540. <http://doi.org/10.14395/hid.1140144>

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler - yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak (turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ilafdergi@hitit.edu.tr <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ilafdergi@hitit.edu.tr - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Hadith Debates of Islamic Lawyers in the Specific of Khabar al-Wāḥid

Written by Emrullah Dumlu (İstanbul: Ensar Yayınları, 2021)

Abstract: The author Emrullah Dumlu, who deals with the hadith debates of Islamic jurists, makes a special analysis of Ḳ ḥ abar al-Wāḥid. In the study, which first deals with the subject at the theoretical level, the Khabar theory is emphasized and the place of the Khabar in the Khabar category is determined, and then the historical background of the discussions is determined. After the theoretical part in which the main discussion areas are discussed, the effect of the discussions about the Ḳ ḥ abar al-Wāḥid on the fiqh issues has been tried to be revealed with practical examples.

Keywords: Islamic Law, Hadith, Narration, Ḳ ḥ abar al-Wāḥid, Fiqh Discussions.

Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları

Yazar Emrullah Dumlu (İstanbul: Ensar Yayınları, 2021)

Öz

İslam hukukçularının hadis tartışmalarını ele alan yazar Emrullah Dumlu haber-i vahidler özelinde bir incelemede bulunmaktadır. Konuyu ilk olarak teorik düzeyde ele alan çalışmada haber teorisi üzerinde durularak haber-i vahidin haber kategorisindeki yeri tespit edilmiş daha sonra ise tartışmaların tarihsel arka planı belirlenmiştir. Temel tartışma alanlarının ele alındığı teorik bölüm akabinde haber-i vahidle ilgili tartışmaların fıkhi meselelere etkisi pratik örneklerle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hadis, Rivayet, Haber-i Vahid, Fıkhi Tartışmalar.

Sahabe döneminden itibaren ilmi anlamda hadisler etrafında gelişen tartışmaların mahiyetine bakıldığında temelde iki hususta yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar hadislerin sübutu yani Hz. Peygamber'e aidiyeti ile delâleti yani nasıl anlaşılması gerektiği hususudur.

Daha önceden yapılan hadis tartışmalarının iç dinamikler sebebiyle ortaya çıktığı görülürken 1700-1800'lü yıllardan sonra dış etkenlerin tartışmaların seyrini belirlediğini söyleyebiliriz. Müslümanların dünya siyasetinde etkilerinin kaybolması ile birlikte bir taraftan Müslümanlar özeleştirici yapma ihtiyacı hissetmiş; diğer taraftan hakim devletler Müslüman halkları daha iyi tanıma ve yönlendirme adına birtakım araştırmaların yapılmasına ön ayak olmuşlardır. Böylece İslam dinine yönelik dışardan bir bakış ortaya çıkmıştır. Özellikle bu bakışın üretmiş olduğu tartışmaların daha önceleri Müslüman alimler tarafından bu çerçevede ele alınmadığını ifade etmek gerekir.

Bu vasatta özellikle batılı araştırmacıların İslam toplumlarının farklı kültürel, sosyolojik, antropolojik yapılarına rağmen, bir potada birleşmesini sağlayan bilgi kaynağının Hz. Peygamber'in sünneti ve hadisleri olduğunu görmeleri hadislere ilgiyi ve hadis merkezli tartışmaları da artırmıştır.

Böylece siyasi bağlamda gelişen bu tartışma ilmi alana intikal etmiş ve birbirine zıt tepkisel birtakım akımlar ortaya çıkmıştır. Bu birbirinin zıttı ve kontrolsüz tepkisel hareketlerin yanında, ihya hareketlerinin de gündeme geldiği görülebilir. Bu ihya hareketlerinden birinin de İslam dünyasının çoğunda hâkim olan Şafii ve Eş'arî çizgiye karşı yine geleneğin bir parçası olan Hanefi ve Maturidi çizgiyi ön plana çıkartmak şeklinde tezahür ettiği görülmektedir. Bu noktada ülkemizdeki hâkim yaklaşımın Hanefi ve Maturidî çizgi olması akademik çalışmaların özellikle bu çerçevede yoğunlaşmasına sebep olmuştur.

Bu meyanda ülkemizde Hanefilerin hadislere yaklaşımını tespiti yönelik hem usul hem de fûru merkezli birçok tez, makale ve kitap çalışması yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğunlukla hadisçi akademisyenlerden oluştuğu görülmektedir. Hadis ilminin teknik bir alan olması ve genel geçer bir değerlendirme yapabilmek için ciddi anlamda hadis birikimine sahip olmayı gerektirmesinin hadisle ilgili çalışma yapacak olan diğer branş mensubu akademisyenlerin daha temkinli olmalarını sağlamış olduğu söylenebilir. Bu itibarla İslam Hukuku alanında önemli çalışmalara imza atmış bir akademisyen olan Doç.Dr. Emrullah Dumlu tarafından hazırlanan "*Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*" isimli çalışmanın alanda önemli bir boşluğu dolduracağı ve konuya dair İslam Hukuku ihtisasına sahip bir akademisyenin yaklaşımını ortaya koyacağı için çok önemli olduğu söylenebilir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde hadis, sünnet, haber ve eser gibi temel hadis kavramları ile fukahanın haber teorisi ana hatlarıyla ele alınmıştır. Bu noktada özellikle Hanefilerin haber teorisi üzerinde durulduğu görülmektedir (Dumlu, 2021, 11).

Yazar ikinci bölümde ise haber-i vâhidle ilgili tartışılan temel konular üzerine yoğunlaşmaktadır. (Dumlu, 2021, 12).

Üçüncü bölümde ise ikinci bölümde ele alınan tartışma konularının fûrû-i fıkhıdaki yansımaları örneklerle ortaya konulmuştur (Dumlu, 2021, 12).

Çalışmanın amacı ise yazar tarafından “*haber-i vahid özelinde mazideki haber/hadis tartışmalarının mahiyetini ve neticesini ortaya koymak*” (Dumlu, 2021, 9) şeklinde belirlenmiştir. Yazar haber-i vahid özelinde mazideki hadis tartışmalarının mahiyeti ifadesiyle, çalışmanın birinci bölümünde ele almış olduğu, haber-i vahidin Kur’an, maruf sünnet, kıyas, umûmu’l-belvâ ve amel-i Ehli Medine’yle ilişkisi ile râvînin rivayet ettiği habere karşı tutumu çerçevesinde gelişen tartışmaları kast etmiştir. Tartışmaların neticesi ifadesiyle amaçladığı şey ise, yapılan teorik tartışmaların tafsili hükümlere yansımalarıdır. Çalışmanın üçüncü bölümünün bu çerçevede şekillendiği ifade edilebilir.

Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde hadis ve sünnet kavramları ele alınmıştır. Farklı disiplinlere mensup akademisyenlerin kavramları ele alırken karşılaştıkları handikaplardan biri kavramların gelişim seyrini takip edememeleridir. Genellikle kavramlar ele alınırken ilk önce kelime anlamı, daha sonra terim anlamı tespit edilmektedir. Ancak bir kavramın nihai aşamada kazandığı anlam ve bu anlamı kazanma sürecinde geçirdiği evrilmeler, özellikle tarihin belli kesitinde tartışılan konuları ele alırken oldukça önemli ipuçları vermektedir. Bu çerçevede yazar da hadis ve sünnet kavramlarıyla ilgili çağdaş eserleri esas alarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Oysa bu bölüm daha sofistike irdellemelerle İslami ilimlerin teşekkül döneminde cereyan eden tartışmalar bağlamında arkeolojik ve arkaik metin çözümlmelerine dayanmış olsaydı, kavramsal çerçeveyi ve ilgili zaman dilimindeki tartışmaların ne’liğini tespitinde önemli bulgulara ulaşılabileceği söylenebilir. Bu noktada sünnet kavramının gelişimine dair Selçuk Coşkun tarafından hazırlanan “*Sünnet ve Gelenek*” isimli çalışmanın görülmemiş olması bir eksiklik olarak ifade edilebilir.

Hadis usulü ile ilgili bilgilerin tespitinde çağdaş çalışmalardan Ahmet Yücel’in hadis usulü isimli eserinin tercih edilmesinin isabetli olduğu söylenebilir. Ancak bu çalışmanın ders kitabı mahiyetinde olması, vermiş olduğu bilgilerin temel kaynaklardan tetkikini gerekli kılmaktadır. Yazarın

zaman zaman bu durumun farkında olarak İbn Hacer'e müracaat ettiği de görülmektedir. Ancak bu konuda İbn Hacer'e müracaat etmenin isabetli olduğu tartışılmalıdır. Zira İbn Hacer, eserlerinde hadis usulüne dair birtakım yenilikler getirmekte ve *et-Tertîbu'l-aklî* diye ifade edilebilecek bir yaklaşımı esas almaktadır. Bu yaklaşım tarzı ise vakıa merkezli ve süreç odaklı bir tespitten öte, masa başı diyebileceğimiz bir yaklaşımı ortaya çıkartmış ve yapılan değerlendirmelerin geçmişteki uygulama ve kullanımların bir kısmını kapsamaması şeklinde bir kusuru ortaya çıkartmıştır. Bu çerçevede eserde çokça müracaat edilen hadis usulü eserinin çok isabetli olduğu söylenemez.

İkinci bölümde haber-i vahid tartışmalarının arka planının yazar tarafından Hz. Peygamber'in hayatta olduğu zaman diliminden itibaren dikkatli ve müdakkikâne tarzda ilmik ilmik işlendiği söylenebilir. Bu başlığın örnek bir arka plan incelemesi olarak sunulması mümkündür (Bk. Dumlu, 2021, 65 vd.).

İkinci bölümün en önemli başlığının "Temel Tartışma Alanları" bölümü olduğunu söylemek gerekir.

Hanefi mezhebinin usul anlayışının sistematize edilmesinde İmam Muhammed'in öğrencisi İsa b. Ebân'ın etkisi bu çalışmada da hadisler özelinde ortaya konulmuştur (Dumlu, 2021, 72). Ancak konu ele alınırken 2017 yılında Yunus Yazıcı tarafından hazırlanan "İsa b. Ebân'ın hadis-sünnet anlayışı" isimli çalışmanın görülmemiş olmasının önemli bir eksiklik olduğu söylenebilir.

Yazarın bu bölümde adım adım tespit edilen kriterlerin izini sürdüğü görülmektedir. Bu çerçevede haberin akla aykırı olmaması şeklindeki esasın Cessâs tarafından ilave edildiği ve "*Daha çok Mu'tezilî âlimler tarafından savunulan bu şarta sonraki dönemde zaman zaman atıf yapılmış olsa da Hanefî geleneğinde muâraza sebebiyle inkitâ başlığı altında münhasıran bu şarta yer verilmez*" (Dumlu, 2021, 73) şeklindeki tespitleri oldukça önemlidir. Cessâs tarafından böyle bir kriterin ilave edilmesi ve sonraki dönem Hanefi gelenekte bu şarta neden yer verilmediği hususu akademik açıdan incelenmesi gereken önemli bir konu olarak zihinlerdeki yerini almaktadır.

Günümüzde de hadis tartışmalarında gündemde olan Kur'an'a arz başlığı altında ilk olarak Kur'an'a arz prensibinin özellikle Hanefiler tarafından savunulduğunun altı çizilmiş; konuya giriş sadedinde ilk önce arz taraftarlarının bu yöntemi hangi tür hadisler için kullandıkları netleştirilmeye çalışılmıştır (Dumlu, 2021, 75).

Buna göre Hanefiler Kur'an'a arzı mütevatir ve meşhur hadisler için değil, haber-i vahidler söz konusu olduğunda gündeme getirmektedirler. Bu tespitin oldukça önemli olduğu ifade edilebilir.

Yazar daha sonra hadislerin Kur'an'a arzı konusunda Hanefi fakihlerin eserlerinde yer alan arz rivayetlerine değinmektedir (Dumlu, 2021, 78-79).

Çalışmada görüldüğü üzere (Dumlu, 2021, 79-80) hadis alimleri tarafından hiçbir tarihi sahih kabul edilmeyen arz rivayetlerinin hemen hemen bütün Hanefi usul kitaplarında yer almaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla arz hadisi olarak aktarılan rivayetlerin formlarında da bir farklılaşma söz konusudur. Yazar bu formları tespit etmiştir (Dumlu, 2021, 80).

Bu formlar incelendiğinde dikkat çeken en önemli husus hepsinde arz kelimesinin geçiyor olmasıdır. Zira yazarın tespit ettiğine göre Kur'an ile karşılaştırma işlemine arz adının verilmesi ilk defa Debûsî'de rastlanan bir durumdur (Dumlu, 2021, 79). Bu durumun ilgili rivayetin fıkıh diline uyarlanmış olma ihtimalini gündeme getirdiği ve hadisçilerin ilgili rivayetlerin sıhhatine dair endişelerini desteklediği söylenebilir. Bu tartışma çerçevesinde Mehmet Özşenel tarafından hazırlanan "Arz Yöntemi Özelinde Hanefi Hadis Anlayışının Teşekkülü" isimli çalışmayı gözlerin aradığını da ifade etmek gerekmektedir.

Âmmın tahsisi konusu çalışmada her ne kadar ayrı bir başlık olarak zikredilse de aslında Hanefiler ile İmam Şafii arasındaki tartışmalarda Kur'an'a arz konusuyla çok yakın irtibatı olan bir husustur. İmam Şafii'nin *er-Risâle*'sinin ana eksinin Hanefilerin âmm lafızların kat'iyet ifade ettiğine dair değerlendirmelerinin eleştirisi olduğu söylenebilir. Ancak çalışmada bu başlık altında İmâm Şâfi'ye neredeyse hiç değinilmemesi dikkat çekmekte, konu cumhur ile Hanefiler arasındaki bir tartışma olarak ele alınmaktadır (Dumlu, 2021, 97-109).

Üçüncü bölüm ise ilk iki bölümde teorik olarak ele alınan hususların pratiğe yansımalarının istikrâî/tümevarımsal bir yöntemle tespit edildiği başlıklardan oluşmaktadır. Yazar bu bölümde önceki bölümlerde ortaya koyduğu teorik çerçeveyi Hanefi mezhebinin en temel eserleri çerçevesinde delillendirmekte ve okuyucunun zihnindeki teorik plandaki soru işaretlerine ustaca cevaplar vermektedir.

Çalışmanın sonuç bölümünün aynı zamanda çok başarılı bir özeti de içermesi çalışmanın içeriğinden hızlıca haberdar olmak isteyen okuyucu açısından bulunmaz bir imkân sunmaktadır.

Nihayetinde fıkıh alanında yetkin bir araştırmacının kendi zaviyesinde hadis-fıkıh ilişkisine dair ortaya koymuş olduğu bu eserin önemli bir

boşluğu doldurduğu, ancak yeni çalışmalara da kapı araladığını ifade etmek gerekmektedir. Yazar Doç.Dr. Emrullah Dumlu'ya ve bu kıymetli eseri ilim dünyasına ulaştıran Ensar neşriyata teşekkür etmek bir kadirşinaslık gereği olacaktır.

Kaynakça

Dumlu, Emrullah. *Haber-i Vahid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.